

SZÖVEGEMLÉKEINK ALAKZATI MEGKÖZELÍTÉSÉHEZ

NAGY L. JÁNOS

Szabó Zoltán emlékének

1. Szabó Zoltán öt éve nincs közöttünk személyében. Munkáival jelentős erőfeszítéseket tett a történeti stíluselmélet, a stílustörténet-elmélet létrehozására a huszadik század utolsó évtizedeiben és a huszonegyedik század első éveiben (*Kis magyar stílustörténet, A magyar szépírói stílus főbb irányai, Szemiotikai Szövegtan 5, Szemiotikai Szövegtan 8 stb.*). Eredményeinek sora és személyisége hatott azokra a kutatókra is, akik személyesen nem ismerhették; méltán ajánlható az ő emlékének az alábbi gondolatmenet.

1.1. Legrégibb szövegemlékeink vizsgálatában az utóbbi három évtizedben a nyelvtörténész elemzések a huszadik századi tradíciókat folytatták (Pais 1942a; Pais 1942b; Mészöly 1956; Bárczi 1982; Benkő 1980; E. Abaffy 1987); a történeti grammatikában (Benkő L. főszerk. 1991: Papp Zsuzsanna 1991b), Madas Edit munkáiban (Madas 2002) és A. Molnár Ferenc újabb tanulmányaiban (A. Molnár Ferenc 2005) ez a hagyomány folytatódott. Dömötör Adrienne kötete összefoglalót adott a modern törekvésekről (Dömötör 2006).

1.2. Balázs János a stilisztikai megközelítést, a retoricitás kutatását tartotta a legfontosabbnak (Balázs 1980: 451–514); Szabolcsi Bence kutatásaiban (Szabolcsi 1966: 13–32) az előadás zenei és metrikai-ritmikai leírása került a középpontba. Tarnai Andor (1984, 1989) és Vízkelety András (1997) a szónoki beszéd mint szövegtípus elemzésére vállalkozott. Kibédi Varga Áron akadémiai székfoglaló előadásában (Kibédi Varga 1996a), majd a római hungarológiai kongresszuson (Kibédi Varga 1996b) a halotti beszéd műfaji kérdéseit taglalta; Szathmári István a szövegalkotó nyelvi teljesítményt méltatta (Szathmári 1995a, 1995b). A huszadik század utolsó évtizedében a *Bárczi Géza centenárium* (Békési – H. Tóth szerk. 1994) és az *Iskolakultúra* (1996/9, Melléklet) lapjain a szövegtani megközelítés hozott újabb eredményeket.

1.3. Petőfi S. János megállapítása a témánk szempontjából fontos követelményt támaszt: „...egy történetileg korábbi időszakból származó verbális objektum történeti szempontból adekvát értelmező interpretációjának feltétele az adott korra érvényes tudás-, feltételezés- és elvárásrendszerek alkalmazása” (Petőfi S. 1995: 218). A Halotti beszéd és könyörgés (a továbbiakban: HB.) a Pray-kódexben maradt ránk. Török József (1989: 63–76) a Pray-kódex két Sanctuariumát jellemezte az adott kor Európájának közegében: „A liturgikus tevékenységben kivirágzó középkori kultúra a nemzeti kultúra számára is termékenyítő, ihlető volt” (74). Benkő Loránd a szövegépítés stilisztikai eszközeit vizsgálta (Benkő 1980: 351–81), Balázs János (1980: 451–86) a repetitio, az interrogatio, az exclamatio és a traductio alakzatának szövegszervező szerepét tárgyalta.

Tarnai Andor (1989: 39–49) a HB.-t mint a hallgatóság irányította, a hallgatóság igényei szerint fölépített szöveget írta le. Három forrását jelölte meg: a latin nyelvű Sermót (Telegdy Csanád búcsúztatója), a Genézis 2, 16–17. versét és az adott évszázadban népsze-

rú egyházi tanítás passzusát (*Es oz gimilfnec wl keseruv uola vize. Hug turchucat mige zokoztia vola*). Megállapítja: „... a »népszerű egyházi tanításnak« pedig magyar nyelvűnek kellett lenni” (45). Kiknek íródott le tehát a HB.? Tarnai meggyőzően bizonyítja, hogy „...olyan papok számára, akiknek »előnyös helyzetű« világiak (előkelőségek) előtt kellett temetési beszédet mondaniuk... Stílusa a hit szóbeli tanítása során alakult ki. ...e beszédmód jellemvonásai a szóbeliségben fejlődhetnek ki. ...másodlagos szóbeliségnek nevezném, mert papok és hívek kapcsolatának bizonyos formáira korlátozódott” (47–8). Ifjabb Horváth János máig érvényes mondata: „a (HB.) sem nem másolat, sem nem eredeti (= első) fogalmazvány, hanem egy, a magyar liturgiában régtől fogva használatban lévő liturgikus séma többé-kevésbé önálló magyar parafrázisa” (Horváth 1970: 428).

1.4. Az itt következő gondolatmenet a HB. és az Ómagyar Mária-siralom (a továbbiakban: ÓMS.) szövegében a sorrendi/szórendi keresztvezetés alakzati megközelítését állítja a középpontba. A kiasztikus alakzatok korábbi kutatásait folytatva (Nagy L. 2005, 2008) a HB. szövegében keresztvezető (kiasztikus) alakzatot ír le, amelynek a latin párhuzamában nincs sorrendi megfordítás. A másik szövegemlékünk, az ÓMS. verses megformáltságában a keresztvezetések alakzatai szolgáltatnak újabb bizonyítékot ennek a becses szövegemléknek a retorizáltságára.

2. A kiasztikus alakzatok olyan figurák (szkhémák), amelyekben a kétfelé tagolt szerkezet működésében az egyenes szórendű rész elemei fordított sorrendben ismétlődnek a második részben. Elégségesnek tűnik ezen a helyen egy-egy példa. A transzmutáció ('átváltoztatás') művelete a négyféle retorikai átalakítás (paraphrasis modi) egyike eredményezhet sorrendi keresztvezetést az alakzatokban.

Az *antimetabolé* 'ellentétes megfordítás' (az *kész gyorsaság és a gyors készség* – Zrínyi Miklós: Az török áfium ellen való orvosság); az *epanodosz* 'visszafelé vezető út' (A *szegény legénynek utat mutassatok! / Mutassatok utat a szegény legénynek...* – magyar népdal); a *kiazmus* a *khí* (= χ), a betű keresztvezető vonalaival szemléltethető (*Testvérünk voltál és lettél apánk.* – József Attila: Kosztolányi). A *kommutáció* ('együtt változtatás': *Gyógyszereden borodat, gyógyszeredet borodon.* – Vörösmarty Mihály: Két hivatal), ez az ókori elnevezés a *kiazmus* alakzatára, a *permutáció* pedig a tőkeresztvezetés korábbi fogalma. Az itt idézett *epanodosz* szemiotikai jelentőségű az új stílusú népdalok **A B B A** dalamkeresztvezetésével.

3. A HB. egyik mondata (1) jó példája annak, hogy a szórendi megfordítás a korai magyar szövegekben jellemző stíluseszköz és retorikai hatáskereső.

- (1) (...) Engede urdung intetvinec. *ef evec oz tiluvt gimilftvvl. es oz gimilfben halalut evec.* (...)

(Pray-kódex 154a, Molnár – Simon 1980: 26–7)

Első látásra nyilvánvaló az *evec* – *gimilftvvl* – *gimilfben* – (*halalut*) *evec* sorrendi megfordítása. Két következtetés adódik az alakzat szövegbeli szerepéből: egyrészt a szintaktikai megoldás indokolhatósága, másrészt az alakzati jelentés tipikus volta. Az alakzat az adott tagmondatokban az események egymásutánját fogalmazza meg: az első esemény az evés a tiltott gyümölcsből, a második a tett következménye, hogy ti. Ádám ezzel halandóvá lett (utódaival együtt). A tagmondatok sorrendjében az egyes részletek sorrendje azonban sajátosan magyar szórendi változtatás miatt fogalmazódik keresztvezetéssel: a *halalut evec* a

legfontosabb információt az ige elé helyezi. Ez a Fogarasi-féle törvény óta ismert szórendi és nyomatékolási-hangsúlyozási szabály (l. Brassai Sámuel, Deme László 1962; É. Kiss Katalin 1998 stb.). Azaz a lehetséges párhuzam (**evett a gyümölcsből – halált evett a gyümölcsben*) helyett az itteni kereszteződés érvényesült.

Ami a kiasztikus alakzatok jelentéstípusait illeti, a HB. megformálója érvényesítette a megfordítások szemantikai következményeit. Ezek közül az első az elem és a megismételt elem jelentéskülönbsége: a megfordítás elemeinek jelentése más, több, mint az első előfordulásukkor: az első *evet* magát a cselekvést jelenti, a második *evet* retorikai jelentést, természetesen átvitt értelmet is hoz: *halalut evet*.

A kiasztikus alakzatok másik jellegzetes vonása, hogy a sorrenddel egyben az információk fontossági hierarchiája is kifejeződik. Eszerint nem önmagában fontos az 'evék' jelentés, hanem azért, mert a tettel mint parancsszegéssel s ennek nyomán az Úr büntetésével vált halandóvá Ádám és Éva (meg minden utódjuk): *Num heon muganec, ge mend w foianec...* Ez az oka annak, hogy Ádám és Éva kikerült a Paradicsomból: *Horoguvec iften. ef veteve vvt ez muncaf vilagbele...* Számos kereszteződés alakzata ehhez hasonló módon, a sorrenddel teszi hangsúlyossá az alakzat második részét, emeli ki a fontosabb információt.

Fontos különbség, hogy a magyar szövegdarab sorrendi keresztezésével szemben latin mintája (a Sermo) paralelizmussal formálódott: „*sed eo ibi manente precepta domini post posuit. postquam ad diabolo deceptus, de illo uetito fructu comedit. et in illo fructu. et sibi et omni humano generi mortem comedit*” (Molnár–Simon 1980³: 31). A *fructu – comedit* után a *fructu – mortem comedit* a Sermóban párhuzamot alkot. A Molnár Ferenc közli a Sermo mai magyar fordítását (A. Molnár 2005: 18–20), s abban pontosan úgy, kereszteződő sorrendben állnak az adott szakasz elemei, mint a HB.-ben. Ennek pedig csak az lehet az oka, hogy a *halalut evet* a fókuszpozícióban, az ige előtt kell adja (a Sermónak megfelelő szórendben) a *halalut* nomen a megfordításban; előzőleg azonban az *evet o3 tiluvt gimilfivl* az egymás után következő események narrációjának sorrendjét követi: *feledeve – engede – evet*: a *feledeve* után az igék indítják a tagmondatot. (Ez a narratív folytatásra is áll: *Horoguvec – veteve – levn...*)

A latin nyelvű Sermo frázisai között kereszteződő szórend is olvasható: *Paradisus erat fratres mansio nostra. non ista fovea. [Sed primi parentis nostri transgressio promeruit nobis hanc mansionem...]* (58 szövegszó után) *Igitur fratres non ista fovea est mansio nostra. [sed sicut beatus paulus dicit. Ita est nobis credendum...]* (Molnár–Simon 1980: 31–2). Az adott részek magyar nyelven: A paradicsom volt, testvéreim, a mi szállásunk, nem ez a verem... Tehát, testvéreim, nem ez a verem a mi szállásunk... (A. Molnár 2005: 19). Még egy szórendi kereszteződést említhetünk, a vokatívusz és az igealak sorrendi cseréje: *Ecce, fratres, videtis oculis suis – Videtis, fratres, cotidie oculis vestris.*

A HB. idézett pontján a szövegformálás váltása tűnik fel: a megfordítás után Isten újra megjelenik, és az „ős bűnért” megbünteti az első emberpárt, utódaival együtt. A szövegben eltűnő, majd visszatérő *Isten* (a szó kiemelése az aláhúzás): *Hadlaua choltat terumteve Iften tvl. ge feledeve. Engede urdung intetvinec. ef evet o3 tiluvt gimilfivl. ef o3 gimilfben halalut evet. Ef o3 gimilfnecl wl keseruv uola vize. hug turchucat mige zocoztia vola. Num heon muganec. ge mend w foianec halalut evet. Horoguvec iften...* (l. Nagy L. 1994, 1996).

Az alakzat kereszteződésének jelentése az események egymásutánjának leírásában (*engede – evet – halalut evet*) a megfordítás sorrendjével is kiemeli a *halalut evet* egyetlen következményét. Ebben a kereszteződéseknek azt a típusát idézi, amelyekben (és szá-

mos kettős szillogizmusban ugyancsak) a fontosabb információ a második részbe került. Ezzel a variációs ismétlés oszcillációit is kapcsolatba hozhatjuk.

4. Az ÓMS. versszövegéből három olyan részlet emelhető ki, amelyek a szórendi megfordítás, a kereszteződés alakzati sémáit idézik.

- (2) *Scege*
nul scepsegud wirud hioll
wyzeul ... (Sermones. 134b, Molnár–Simon 1980: 42–3)

4.1. A kereszteződés elemeit kiemelve:

Scegenul – scepsegud / wirud – hioll wyzeul

Azaz: 'szégyenül szépséged, véred hull vízként'. A séma kiasztikus elrendezése:

ige – főnév (+ -ud) / főnév (+ -ud) – ige (+ határozó)

Itt az ige-igés kifejezés kerete a *szégyenül – hull, mint a víz*; a belső nomenpárt pedig a *szépséged* és a *véred* elem alkotja. Ezek az utóbbiak ugyanazzal a birtokos személyraggal/személyjellel toldalékolva, magas magánhangzósak; a *Scegenul* és a *wyzeul* meg az *-ul* (ejtése: -ül) rímmel áll. Sajátos, mondhatni ritka a (belső és sorvégi) rímekkel hangsúlyozott szerkezet ilyen működése.

Nem problémátlan ennek az alakzatnak a szemantikai leírása. Egyszerűbben fölfoghatók azonosíthatóknak a nomenek: a *szépség* és a *vér* együtt értelmezése, egymásra vonatkoztatása az ember esetében elvárható, – szemben a *vértelenséggel*, amely kevésbé illik a *szépség* fogalmába. Mint okozathoz (következményhez) illeszthető a *szégyenül*, azaz 'romlik, kisebbedik, csökken' jelentéshez okként és előzményként, akár vele egy időben érvényesülő jelenségként a 'vére hull vízü, vízként'. Hiszen aki erősen vérzik, akinek gyorsan folyik a vére, annak emiatt, ennek következtében az arca elhalványul, sápadt(abb) lesz, arca hasonlít az élettelenhez. (Számos szólásunk tanúskodhatna erről: *arca elvesztette a színét, holtra vált, holsápadt; se holt, se eleven; kifutott arcából a vér* stb. Az ellenkezőjére: *élette-li (= piros) arc; szép piros orcája, visszatér arcába az élet, színt kap az arca* stb.) A kiasztikus séma szerint elvárható a 'szégyenül' jelentésű elem párjaként a) megismétlődése, b) szinonimája (beleértve az antonimáját is). Ebben a szintaktikai megformáltságban a *szégyenül szépséged* előrevetett okozat, utána következik az ok: *véred hull vízként*.

Ha tehát elfogadjuk azt a föltételezést, hogy (2)-ben a kereszteződés alakzata érvényes, akkor elfogadjuk: szemantikai szimmetriája mellett jelentéktelen a szintaktikai aszimmetriája (1-1 főnév + egy ige meg egy igés kifejezés alkotja). Az alakzati jelentés leírásában az előrevetett okozat – később következő ok megfordítás működése valószínűsíthető.

4.2. A következő két példa ugyanabban a (3) strófában van jelen, azaz (3a) és (3b) alkotja.

- (3) *Wegh halal engumet egge*
dum illen maraggun uro
dum kyth wilag felleyn [!]

'végy, halál, engemet, / egyetlenem éljen, / maradjon (meg) uracsám, / kit világ féljen'

A kiasztikus elemek az eredetiben és a mai magyarban:

- (3a) *Wegh halal – engumet / eggedum – illen*
 'Végy, halál – engemet / egyetlenem – éljen'

4.2.1. A (3a) kiasztikus fölépítése a *Wegh halal* és *illen*, azaz *Végy, halál* és *éljen* igei keretében helyezi el az *engumet* és az *eggedum* noment: 'engemet' – 'egyetlenem'. A szintaktikai megformáltságban a nomenek morfológiai különbsége a predikátumok valenciakülönbségén alapszik: a tranzitív jelentésű *végy* akkuzatívuszi argumentumot kíván, az intranszitiv jelentésű *éljen* mellett pedig nominatívusz áll. A szemantikai ellentétet a keretben a *halál* vokatívusza és az *éljen* ige képviseli, a belső nomenpárban a fájdalmas anya önfeláldozó kérése szembeállítja az *engemet* névmást az *egyetlenem* főnévvel. Közös ezekben az egyes szám első személyre utaló szuffixum: *engumet – eggedum*. (Tegyük hozzá: az *engumet* morfológiai fölépítésében a szóalakkezdő **en-** ugyancsak egyes szám első személyre utal.)

A 'végy, halál' megfelelője az alakzatban az 'éljen': az első kezdi a sort, a másik befejezi. A figura másik párosa az 'engemet' és az 'egyetlenem': a sorrendben másodikként, majd elsőként állnak. Az alakzat sémája általánosítva (beleértve a megfeleléseket és a szembeállításokat is):

a b – b' a' és **a b – nem b nem a**

ahol a 'Végy, halál' jele **a**, az 'éljen' **a'**; az 'engemet' **b**, az 'egyetlenem' **b'**; és 'Végy, halál' = **a**, 'engemet' = **b**; az 'egyetlenem' = **nem b**, az 'éljen' = **nem a**. Ez a leírás szemléletes az alakzat elemeinek szemantikai viszonyaira nézve: az **a – a'** vagy **a – nem a** ellentétbe állítása szolgál keretül; az anyára utaló 'engemet' és a fiára utaló 'egyetlenem' csakis a 'halál' – 'éljen' ellentét miatt kerül ellentétbe egymással.

Az alakzati jelentés fölépítésében az első rész komplexebb: általános jelentésű igéjéhez a *halál* megszólítás és az *engemet* névmás kapcsolódik. A második rész az ige előtti fókuszpozícióban hozza az *egyetlenem* főnevet: az önmagát föláldozni kész anya számára nincs fontosabb a gyermekénél, a gyermeke életénél. Az alakzat jelentése pedig a két rész együttesében, szembeállításában maga a keserves anyai följánlás: a két frázis jelentése közül sorrendben itt is a második a fontosabb. A két alakzati rész között kötőszó nem jelöli a viszonyt, ez versszövegben nem meglepő. Az anyai könyörgés hangvételének megfelelhet a 'Végy, halál, (*inkább) engemet', (*csak) egyetlenem éljen típusú jelentésmozzanattal való kiegészülése is.

4.2.2. A (3b) két sora pontos kiasztikus alakzat szintaktikai és morfológiai szempontból.

- (3b) *eggedum – illen / maraggun – urodum*
 'egyetlenem – éljen / maradjon meg – uracsám'

Az *eggedum* és az *urodum* morfológiai fölépítése teljesen párhuzamos, szótő + kicsinyítő képző + birtokos személyrag/személyjel sorrendben. (Az eltérés: az elsőnek magas, a másodiknak mély magánhangzói szólnak.) A két ige is hangrendi különbséggel szól, alaki fölépítésük párhuzamos: tő + felszólító módjel + személyrag.

Az 'egyetlenem' megfelelője az alakzatban az 'uracsám': az első kezdi a sort, a másik befejezi. A figura másik párosa az 'éljen' és a 'maradjon': a sorrendben másodikként, majd elsőként állnak. Az alakzat sémája általánosítva (beleértve a megfeleléseket és a szinonimák jelzését is):

a b – b' a' és **a b – bv av**

ahol az 'egyetlenem' = **a**, az 'éljen' = **b**; a 'maradjon' = **bv**, az 'uracsám' = **av**. Azaz **a** és **av** megfeleltetésében **a** és **a változata** (itt: szinonimája), **b** és **bv** megfeleltetésében **b** és **b változata** alkotja az alakzatot.

A figurális jelentésben az első, palatális hangzású rész *eggedum illen*, azaz *egyetlenem éljen*; s ezt követi a veláris *maraggun urodum*, azaz *maradjon meg uracsám, kis uram*. Az alakzat két fele közötti szórendi különbségből adódik a figurális jelentés. A legfontosabb információ helyén, az ige előtti fókuszban van az *eggedum*, azaz *egyetlenem* (mint fentebb láttuk, 'öhelyette inkább engem végy, halál'). A figura második fele igével kezd: *maraggun*, azaz *maradjon meg*. Az ige a szintaktikai sor első helyén akkor áll, ha ő maga hozza a legfontosabb információt. Így az alakzat az ismétléssel egyben fokozást is jelent, a kérés nyomatékosítását. Fia életben maradásáért könyörögve egyben a Gyermekként és Úrként való megmaradását is kéri az anya. Erre utal a *Kit világ féljen* a folytatásban.

4.2.3. A (3a) és a (3b) egymásutánja, együttese több az összegükénél, a lépcsőzetes lefelé haladás kompozíciós megoldása a gradáció alakzatára emlékeztet. Sémája Lausberg két alapművében (Lausberg 1960, 1973): **a b – b c – c d...** Fónagy Iván budapesti előadása a kiazmussal és a reddícióval együtt tárgyalta Lausberg nyomán (1989. június 15. – szerkesztett változata: Fónagy 1990). A fenti példák együttesen:

- (3a + 3b) *Wegh halal engumet eggedum illen maraggun urodum...*

Lépcsőzetesen felírva (tekintet nélkül a megfeleltetések szemantikai jellemzőire):

<i>Wegh halal engumet</i>	Sémában:	a – b
<i>eggedum illen</i>		b – c
<i>maraggun urodum...</i>		c – d

Igei kifejezés + nomen / nomen + ige / ige + nomen alkot egy-egy sort. A gradáció lépcsőzetes haladása gyakran fokozás (klimax) alakzatát is alkotja, sajátos megoldás született az ÓMS.-ben: a *maraggun urodum* sort a 'kit világ féljen' jelentésű sor követi. Ebben a megoldásban az nyilvánvaló, hogy nincs hová fokozni. Az Úr fölött nincs másik Úr.

4.2.3.1. Az epiploké szövegalkotó alakzat, a legismertebb magyar nyelvű példája Ady Endre *Az ágyam hivatgat* című szövegének építkezése. Az itteni, rejtettebb ismétlődés-

hez képest az epiloké szigorúbb előírásoknak, pontosabb ismétlésekkel engedelmeskedik Ady említett szövegében:

*Lefekszem. Óh, ágyam,
Óh ágyam, tavaly még,
Tavaly még más voltál.
Más voltál: álom-hely,
Álom-hely, erő-kut... (stb.)*

4.2.4. A (3) példában a másik különbség az, hogy a rímelés félrímei két-két sort fognak össze, s így az első két sor eltagolódhatik az itteni epiloké-szerű sorozattól. Másképpen szólva: a rímtechnika tényezője a harmadik sort inkább a folytatásához (*kit világ féljen*) látszik rögzíteni.

Minthogy azonban versszöveg jelentéséről, a jelentések összekapcsolódásáról és széttagolódásáról van szó, célszerű inkább a lehetőségekre, mint a meghatározhatóságokra utalni.

4.2.5. Az alakzati megközelítés lehetőségeiből általánosítva különös érdekessége van a *Siralom* négy sorában leírható hármasságnak. Ez a narratív szövegekben (a folklórban is, más művészeti ágakban is) érvényes kompozíciós elv az adott strófa három sorát és a negyediket úgy foglalja egészbe, hogy a fentebb leírt fokozás (klimax) három sorához kapcsolja a 'kit világ féljen' zárását. Ezzel a *maraggun urodam* sor jelentése kissé módosul, s úgy, hogy az előző nem törlődik, hanem megmarad. Az elemzők egybehangzóan a 'maradjon meg, maradjon életben' jelentést valószínűsítik. Föltevésünk szerint azonban a fokozás eredményeképpen (és nem csak ennek a hatására) a *maraggun urodam* azt is jelenti: 'maradjon uracsám' ***egyben Úr legyen**. Ezt folytatja-fejezi be a negyedik sor 'kit világ féljen' jelentése. A verstehnika eszközei közül a rímszerkezet 'éljen' – 'féljen' összecsengése az adott föltevés mellett vehető tekintetbe.

5. Szabó Zoltán monografikus összefoglalója szól szövegelemleink retorikus sajátosságairól: „Mindkét szövegelemle a kialakulás két lehető forrásáról tájékoztat: az *élő magyar nyelv és népköltészet*, valamint a *latin irodalom*... A két szövegelemle jelentősége abból is fakad, hogy a latinból fordított szövegben ősi, népköltészeti és élőnyelvi stíluselemek írásban rögzítődtek, és így váltak egy új, írott szépirodalom stílusának alapjává, éltető forrásává” (Szabó 1998: 44 – Szabó Zoltán kiemelései).

Ha a szövegfajta áll az elemzés középpontjában (l. Balázs 1980; Tarnai 1989), akkor a megformáltság, az elokúció különös jelentőséget nyer. Balázs Jánossal szólva: „...keresztény szellemben bővített szillogisztikus okoskodást tükröz” (i. m. 470).

Nem térhetett ki ez a rövid gondolatmenet pl. a *similiter cadens*, *similiter desinens* – egyáltalán a szöveghangzás és a ritmika jelenségeire, a fentebb hivatkozott szakirodalomban megnyugtatóan elemzett szóképek és figurák jelentésképző szerepére. Valószínű, hogy a tárgyalt két szövegelemle retorikai-stilisztikai elemzésében az ősi paralelizmusokon, alliterációkon, retorikai kérdéseken stb. kívül a keresztveződés alakzatai is megérdemlik a figyelmet.

HIVATKOZÁSOK

- E. Abaffy Erzsébet 1987: *Migé zokoztia vola*, *Magyar Nyelv* 83, 397–403.
- Balázs János 1980: *Magyar deákság*, Budapest, Akadémiai, 451–514, 534–43.
- Békési Imre – H. Tóth Imre szerk. 1994: *Bárczi Géza centenárium*, Szeged, az MTA Szege-di Területi Bizottsága.
- Békési Imre – Galgóczi László – Nagy L. János 1996: Újabb megközelítések a Halotti beszéd és könyörgés vizsgálatában, *Iskolakultúra* 1996/9, *Melléklet*.
- Benkő Loránd 1980: A szövegalkotás és stiláris eszközei, in *Az Árpád-kor magyar nyelvű szöveg emlékei*, Budapest, Akadémiai, 351–81.
- Dömötör Adrienne 2006: *Régi magyar nyelvemlékek. A kezdetektől a XVI. századig*, Budapest, Akadémiai.
- Fónagy Iván 1990: *Gondolatalakzatok – szövegszerkezet – gondolkodási formák*, Budapest, MTA Nyelvtudományi Intézet.
- Fónagy Iván é. n. (tkp. 1999): *A költői nyelvről*, Budapest, Corvina.
- Horváth János 1816: *Az ékesszóllás a' koporsóknál*, Weszprém, 83.
- Horváth János 1988: *A magyar irodalmi műveltség kezdetei*, Budapest, 83–6. (Reprint)
- Horváth János, ifj. 1954: *Árpád-kori latin nyelvű irodalmunk stílusproblémái*, Budapest, Akadémiai.
- Horváth János, ifj. 1970: A Halotti Beszéd és Könyörgés történetéhez, *Magyar Nyelv* 66, 421–9.
- Kibédi Varga Áron 1996a: A műfajokról, (Akadémiai székfoglaló előadás) *Irodalomtörténet* 77.
- Kibédi Varga Áron 1996b: A halotti beszéd pragmatikája Verestói György ürügyén, in Monok István – Sárközy Péter szerk.: *A magyar művelődés és a kereszténység*, Róma – Nápoly, 1996. augusztus 9–14. **II. Régi magyar kultúra: 786–93.** (www.mek.niif.hu/06300.06383.pdf)
- Madas Edit 1989: Adalékok az Érsekújvári Kódex Sermoihoz, in Szelestei Nagy szerk.: *Tanulmányok a középkori magyarországi könyvkultúráról*, Budapest, Országos Széchényi Könyvtár, 203–11.
- Madas Edit 2002: *Középkori prédikációirodalmunk történetéből*, Debrecen.
- Mészöly Gedeon 1956: *Ómagyar szövegek nyelvtörténeti magyarázatokkal*, Budapest, Tankönyvkiadó.
- Mezey László 1977: *Középkori magyar írások*. Összeállította, az utószót írta Mezey László, Budapest, Akadémiai, 21–38.
- Mezey László 1979: *Deákság és Európa. Irodalmi műveltségünk alapvetésének vázlata*, Budapest, Akadémiai.
- A. Molnár Ferenc 2003: Az Ómagyar Mária-siralom olvasata és értelmezése, in A. Molnár Ferenc és M. Nagy Ilona szerk.: *Tanulmányok a magyar egyházi nyelv története köréből*, Debrecen, 55–76.
- A. Molnár Ferenc 2005: *A legkorábbi magyar szöveg emlékek. Olvasat, értelmezés, magyarázatok, frazeológia*, Debrecen, Debreceni Egyetem, Btk., 11–118. (A további irodalom: 173–86.)
- Molnár József – Simon Györgyi 1980: *Magyar nyelvemlékek*, (3. kiadás) Budapest, Tankönyvkiadó, 26–7, 42–3.

- Nagy L. János 1994: Ismétlésszerkezetek a *Halotti beszéd* szövegében, in Békési Imre – H. Tóth Imre szerk.: *Bárczi Géza centenárium*, Szeged, 33–47.
- Nagy L. János 1995: Halotti beszéd, in *22 híres beszéd*, Budapest, Móra, 98–111.
- Nagy L. János 1996: Újabb megközelítések a Halotti beszéd értelmezésében, *Iskolakultúra* 1996/9, *Melléklet*: 10–16 (első változata: Nagy L. J. 1994).
- Nagy L. János 2005: *A chiazmus gondolata és a szöveg chiazmusa*, *Az alakzatok világa* 12. (Sorozatszerk.: Szathmári István) Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó.
- Nagy L. János 2008: Antimetabolé, Epanodosz, Kommutáció, Kiazmus, Permutáció, in Szathmári István főszerk.: *Alakzatlexikon*, Budapest, Tinta, 105–7, 198–200, 332–5, 343–5, 462–3.
- Papp Zsuzsanna 1991a: A mellérendelő szerkezetek, in Benkő Loránd főszerk. *A magyar nyelv történeti nyelvtana I*, Budapest, Akadémiai, 724–7.
- Papp Zsuzsanna 1991b: Legkorábbi emlékeink szöveggrammatikája, in Benkő Loránd főszerk.: *A magyar nyelv történeti nyelvtana I*, Budapest, Akadémiai, 755–81.
- Petőfi S. János 1995: Válaszok és megjegyzések a szemiotikai textológia felépítését érintő kérdésekre, megállapításokra, *Szemiotikai Szövegtan* 8, 212–26.
- Petőfi S. János 2004: *A szöveg mint komplex jel*, Budapest, Akadémiai.
- Szabó Zoltán 1970: *Kis magyar stílustörténet*, Bukarest, Kriterion.
- Szabó Zoltán 1996: Lehető változásmagyarázatok a stílustörténetben, *Szemiotikai Szövegtan* 9, 224–47.
- Szabó Zoltán 1998: *A magyar szépírói stílus történetének fő irányai*, Budapest, Akadémiai, 43–4.
- Szabó Zoltán 1999: A stilisztika mint a szövegtan társtudománya, *Szemiotikai Szövegtan* 12, 48–62.
- Szabó G. Zoltán – Szőrényi László 1988: *Kis magyar retorika*, Budapest, Tankönyvkiadó.
- Szabolcsi Bence 1959: A Halotti beszéd ritmusa, in *Vers és dallam*, Budapest, Akadémiai, 13–32.
- Szathmári István 1995a: A Halotti beszéd mint nyelvi teljesítmény, *Szabolcs-Szathmári-Beregi Szemle* 1995/4, 474–81.
- Szathmári István 1995b: *Három fejezet a magyar szépírói stílus történetéből*, Budapest, Akadémiai = *Nyelvtudományi Értekezések* 140. 29–42.
- Tarnai Andor 1984: A magyar ars predicandi, in „A magyar nyelvet írni kezdik”, *Tanulmányok a középkori magyar irodalmi gondolkodás történetéből*, Budapest, Akadémiai, 257–66.
- Tarnai Andor 1989: A Halotti beszéd retorikája, in Szelestei Nagy László szerk.: *Tanulmányok a középkori magyarországi könyvkultúráról*, Budapest, Országos Széchényi Könyvtár, 39–49.
- Tolcsvai Nagy Gábor 1997: A stílus történetisége, in Péntek János szerk. *Szöveg és stílus. Szabó Zoltán köszöntése*, Kolozsvár, Egyetemi Nyomda, 414–8.
- Török József 1989: 11–12. századi liturgikus kódexeink tipológiája, in Szelestei Nagy László szerk.: *Tanulmányok a középkori magyarországi könyvkultúráról*, Budapest, Országos Széchényi Könyvtár, 63–76.
- Vízkelety András 1986: Die altungarische Marienklage und die mit ihr überlieferten Texte, *Acta Litteraria Academiae Scientiarum Hungariae* 28, 3–27.
- Vízkelety András 1997: Adalék a Halotti beszéd műfaj történetéhez, in *Művelődési törekvések a korai újkorban. Tanulmányok Keserű Bálint tiszteletére*, Szeged, 655–60.
- Wacha Balázs 1991: A mondat szórendje és aktuális tagolása, Benkő Loránd főszerk.: *A magyar nyelv történeti nyelvtana I*, Budapest, Akadémiai, 618–31.